

lehetne hazajutni —, várakozással, élelem- cigarettabeszerzéssel és az elmaradhatatlan kártyacsatákkal teltek. Az amerikai parancsnokságokat nem túlzottan érdekelte a sokszínű magyar társaság, csupán egy-egy érdeklődőbb tiszt tett lépéseket az ügyükben. A foglyok kitartó fáradozása azonban végül is sikerrel járt. A „sopronkőhidaiak” kezébe került az áhitott engedély, amely lehetővé tette, hogy a hazatérni vágyók egy autóbusszal és egy személygépkocsival útrakelhessenek, Magyarországra. A dátum 1945. június 17.

A néhány napos, izgalmakat és örömeket egyaránt tartogató utazás során a hazatérőknek sikerült átvégődniük az amerikai—szovjet megszállási övezet határán, átjutni a különböző ellenőrző pontokon. Éjszakáztak és reggeliztek a megszállt és romos Bécsben, szinte észrevétlenül jutottak át az egykori osztrák—magyar határon, ahonnét Budapest már csak egy ugrás volt. Ez az ugrás is sikerült.

A hazatérés után Almásy Pál azonnal szolgálattételre jelentkezett a demokratikus honvédség soraiba. Ezredes, vezérőrnagy, majd altábornagy lett. 1947. január 1-el szolgálatonkívüli viszonyba került. Később koholt vádak alapján életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. Erről az időszakról azonban már nem szól a naplója, amely rendkívül érdekes olvasmány, és a magyar ellenállási mozgalom emlékeinek, irodalmának egyik nagy értéke. Olyan területre kalauzolja el az olvasót, amely ezidáig kevésbé volt ismert. Az elítéltek „otthonába”, a fegyházba.

A naplót ismertetve feltétlenül ki kell emelni annak eredetiségét, a Sopronkőhidán történt események hiteles doku-

mentálását, az őszinte, objektív hangvétel. Örömmel üdvözölhetjük a közreadók — Almásy Pál és Simonffy András — és a kiadó azon elhatározását, hogy az egykori jóbarát és rabtárs Révay Kálmán fegyházban készített rajzaival — amelyek egykoron önálló kötetben jelentek meg, ma viszont már könyvritkaságnak számít az a kiadvány — színesítették a kötetet. Ugyancsak jól illeszkednek a kötethez és alkotnak vele szerves egységet azok — az ismereteim szerint még nem publikált — dokumentumok és az Almásy Pál—Simonffy András által készített összeállítások, amelyek a kutatók és az olvasók által egyaránt jól használhatóak. Az összeállításokkal kapcsolatban azonban, úgy vélem, néhány apró — a kötet értékét nem csökkentő — pontatlanságra fel kell hívni a figyelmet.

Simonffy-Tóth Ernő vezérkari őrnagy — ellentétben a kötet Ki Kicsoda? összeállításában szereplő adattal — soha nem volt a VI. hadtest vezérkari főnöke. Ő 1944-ben e hadtest hadművelési vezérkari tisztje volt.

Többször szerepel Utassy Loránd és Nagy Jenő a könyv lapjain mint vezérkari ezredes. Egyikük sem volt azonban az. Mindketten korábban kikerültek a vezérkari testületből és már a csapat-tiszti állományban léptek elő ezredessé. Csürös Lajos nem folyamór ezredes, hanem folyamór őrnagy (II. osztályú törzskapitány) volt. Veress Lajos vezérezredes nem volt vitéz, és nemesi előneve — dálnoki — sem vált családnévvé, ezért, többször is nagybetűvel írva, zavaróan hat. Vörös János halálórási időpontja helyesen 1968., az 1958. bizonyára sajtóhiba.

Szakály Sándor

VÍGH KÁROLY

UGRÁS A SÖTÉTBE

(Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984., második bővített kiadás 412 o.)

Az 1944-es év történetét feltáró kutatások áttekintése furcsa, vagy inkább paradox megállapításhoz vezet: a többször inkább másodlagos és közvetett források gazdagsága — amelyek továbbgyarapításában Vígh Károly is igen tiszteltreméltó eredményeket ért el — inkább részleteket tisztázó monográfiákat, mint összegező szintézist segített világra. Indoklásul utalhatunk pl. Ránki György,

Ölvedi Ignác, Tóth Sándor kutatási eredményeire. Így különös figyelmet érdemel ez a vállalkozás, amely — bár október 15-hez kapcsolódva — az év egy viszonylagosan nagyobb időszakának feltárására vállalkozott. S ha ehhez hozzátesszük: olyan formában, amely a „történetész céh” által meghatározott keretből való kilépés szándékát is hordoz-

za, akkor a figyelem az előbitől függetlenül is indokoltnak tűnhet.

Előrebocsátva: Vigh Károly teljesítménye tiszteltreméltóan gazdag, több tekintetben új, ám eddig nem, vagy alig hasznosított forrásbázisa ellenére sem járult hozzá a kérdések zömének megnyugtató, hosszabb időre is megfelelő tisztázásához, lezárásához. Vigh Károly „külső” történetet írt, inkább eseményeket rekapitulált, az okokat kevésbé; az összefüggéseket alig kereste. A logikailag kapcsolható történések többször epizódok maradtak, olykor csupán forrásközlést adott, szinte kézenfekvő összefüggések feltárását mulasztotta el. Vigh Károly korábbi összefüggéseket kereső megállapításaiban alig hasznosította a külföldi kutatások eredményeit és saját forrásait sem mindig „zsákmányolta ki”. Portréi is inkább álló, mint mozgóképek: Vörös Jánosról készített „felvételeit” pl. még azok időrendbe sorolása sem tette életszerűvé.

Recenzióinkban néhány általunk fontosabbnak vélt kérdésben szeretnénk előbb Vigh Károlytól eltérő véleményt nyilvánítani, illetve utalni munkájának nem kielégítő válaszaira, majd — katalóguskészítés igénye nélkül — egy-két korrekciót tenni.

Elnagyoltnak és félrevezetőnek véljük azt a megállapítását, amely az 1944 márciusában létrejött viszonyokat minden finomítás nélkül a negyedszázada fennálló ellenforradalmi rendszerrel azonosítja. Válasz nélkül marad: Magyarország miért lépett be a háborúba; a Vattay-féle diszszemle mellett elsikkad a kormányzó és a vezérkar főnökének Hitler-nél tett látogatása 1941 szeptemberben, nem is szólva arról, hogy a Bárdossy-Kállay cserénél említést sem kap Werth előbbi által történt „kihajózása.” Szüntelen az 1943-as magyar béketalogatózások kérdésének megközelítése, az pedig még említést sem kap, amit Andreas Hillgruber kutatásai nyomán csupán recipiálni kellett volna: hogyan indul meg Magyarország és Románia között a korábbival ellenkező előjelű versenyfutás — most már nem a németek, hanem a nyugati hatalmak kegyeiért. A román kiugrásról közölt pontatlanságok — a német légvédelmi alakulatok diszlokációjáról, a Bukarest bombázását elrendelő parancsról — pedig téves következtetésekhez vezettek: a szerző így a román sikert elősegítő tényezők némelyikéhez nem jutott el. Itt jegyezzük meg: logikai úton — tehát a német külügyminisztérium Bonnban levő iratainak ismerete nélkül — is elérhető lett volna a felismerés: mit jelentett az egyes német intézmények támogatását élvező

Vasgárda német segítséggel történő leverése 1941 januárban — a későbbi román magatartás szempontjából? Ehhez is kapcsolhatóan kifogásolható: a szerző számára teljesen idegen a német döntési mechanizmusok működése. A következőképpen pedig: aligha kielégítő a válasz arra, hogy miért vált létkérdéssé Németország számára 1944-ben a magyar területeket is érintő mellékfront? A megfogalmazható válasznak mintegy felét adja csak Vigh Károly, amikor leszögezi: Románia Erdély miatt volt érdekelte a kiugrás megvalósításában. Ami itt elmaradt: Magyarország és Románia 1941-es hadbalépésének legfőbb motivációja ugyanezzel a kérdéssel függött össze. Az okok feltárásával többször adós maradó szerzőt példázza, amikor nem vezeti el az olvasót a kiugrani szándékozók angolszász illúzióinak gyökereire. Vigh Károly nem ismerte fel a március 19-ét legitimizáló kormányzó magatartásának taktikai előnyeit és stratégiai hátrányait sem, azt pedig teljesen megalapozatlannak véli a recenzió, hogy „... Horthy és környezete sem március 19-én, sem pedig júliusban nem volt képes felmérni egy... közös német—szlovák—román—horvát megszállás erkölcsi-politikai előnyeit Magyarország számára a háború utáni béketárgyalásokon.” Leegyszerűsítésnek tűnik a szeptember 7-i koronatanács és a 8-i minisztertanács döntései között meglevő — bár nem a többiek által feltételezett mértékű — ellentmondások feloldásának kísérlete: Vigh Károly egyáltalán nem fordít figyelmet a kérdés közjogi megítélésére — hiszen a kormányznak a magyar politikai gyakorlat hagyományai szerint le kellett volna mondania. Miért nem került sor erre — a válasz ismét elmarad. Megemlíti, de nem kapcsolja ehhez a problémakörhöz, hogy Horthy rákényszerült a kormány kikapcsolására. Amit a Vörös János-portrét illetően már említettünk: a szerző arcképvázlatai túl statikusak. Ez Horthyra is vonatkozik. A lényegesebbektől távol esik szó az államfő hadúri jogairól is: Horthynak a hadsereggel való kapcsolatában elég sok volt a formális elem, viszont a magasabb parancsnoki posztokra történő kinevezéseivel akarataát döntővé tehetné volna. Amikor a szerző helyesen állapítja meg, hogy a nyilasok befolyása 1938—39-ben tetőzött, a válasz ismét elmarad: ez később miért csökkent? Kiegészíthette volna a szerző a Sztójay-kabinettel kapcsolatban írottakkal is: a kormány egyes tagjainak a nyilas magatartáshoz közelítő készségével — a miniszterelnök, a belügyminiszter, a kormánykereteken kívül pedig a vezérkar főnöke egyaránt

kilátásba helyezte, hogy konkrét német követeléseket a kormányzó tudta nélkül, vagy államfői intenció ellenére is hajlandó végrehajtani. A recenzius azon a véleményen van, hogy a szerző — legalábbis jogi szempontból — félreértette a Törvényhozók Nemzeti Szövetségében rejlő lehetőséget: ez csak a Lakatos-kormányt buktathatta volna meg, a kormányzót azonban nem. Amíg a Szekfű-idezet ma már — elsősorban Szakály Sándor kutatásai nyomán — teljes anakronizmus, elnagyolt Vigh Károly megállapítása is, hogy „... legfeljebb zászlóalj nagyságú magyar egységek kötelékét vezethették önállóan magyar parancsnokok...” Ez még október 15. után sem alakult ilyen egyértelműen; ha a szerző hasznosította volna az 1944-ben Magyarországon harcolt német hadseregcsoport (egyébként mikrofilmen Budapesten is kutatható) iratanyagát, válaszát árnyaltabbá tehetné volna az „anzuglidern vagy einzugliedern” nem csupán a történész, de a németek számára sem könnyű alternatívájában. A szerző több vetületében is modern és helytálló megállapítása — „... a németek megszállta Európa vazallus országai között egyedül Magyarországon nem került még hatalomra a nyílt fasizmus...” — ismét finomítást kíván: utalni kellett volna azokra az egymástól eltérő politikai viszonyokra, amelyek pl. Szlovákia, Románia és Horvátország esetében — ha nem is könnyen — kitapinthatóak. Rahn és Veessenmayer véleményének ismertetése újra kiegészítést kíván: nehézség nélkül hidat lehetett volna építeni az októberi nézetek és a teljhatalmú megbízott március végén — április elején Ribbentrop határozott utasítását módosító magatartása között, amelyet a magyar hadsereg lefegyverzésének megakadályozásától várható előnyök motiváltak. Árnyaltabbá tehetné volna közléseit a szerző, ha utal arra: a magyar vezérkar főnökének a német követel, vagy a katonai attaséval folytatott tárgyalásai hagyományt teremtő előzményekben nyugodtak — Werth és Szombathelyi is függetlenül tette magát a kormánypolitikától. Vigh Károly salamoni döntése a Vattay contra Lakatos „perben” valószínűség csupán, ennél semmiképpen sem több.

A recenzius nem kíván a lektori jelentés műfaját közelítő kifogásokat fel-

sorakoztatni, de úgy véli, hogy a szerző tárgyi tévedései közül némelyekre rá kell mutatnia. Így nem akarja említés nélkül hagyni, hogy a vezérkar főnökének „veszélyesen kibővített hatáskörét” csak különbíróságával nem lehet indokolni. Hatáskörének és politikai kérdéseket is egyre érzékenyebben érintő konkrét tevékenységének vizsgálatánál elengedhetetlen pl. a minisztertanáccsal kialakított kapcsolatainak feltárása, s mindebben, illetve ezen kívül, a kormányzó szerepének tisztázása. Vörös János nem lett a hadsereg főparancsnoka: e funkciót még Magyarország hadbalépése előtt megszüntették, illetve annak több vetületét a vezérkar főnöke vette át — legfeljebb ilyen értelemben lehet a kérdést megközelíteni. Jurcsák Béla pedig — aki még a kormány ülésein is nyíltan kérkedett német kapcsolataival — már csak azért sem lett Veessenmayer besúgója, mert már régen a német követség, s ki tudja még, mely német intézmények informátora volt. Pontatlanok a Skorzenyéről és Újszászyról közölt adatok: előbbi őrnagyként és ezredesként is megjelenik, holott rangjának (Obersturmbannführer) az alezredes felel meg. Újszászy az Államvédelmi Központ, korábban pedig a vezérkar 2. osztályának vezetője volt, így kérelmezhető főnökként történő említése nem a legjobb megoldás. Korrekciót kíván a szerző azon közlése is, hogy a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács elnöke a kormányzó volt: ezt a funkciót a mindenkori miniszterelnök töltötte be. Más kérdés, hogy 1944-ben az események gyakran túllépték azokat a kereteket, amelyekbe korábban ezeket az intézményeket jogilag, de politikailag is beillesztették. S végül: talán frivolizálásnak tűnik, de a recenzius elképzelhetetlennek tartja, hogy egy mozgó gépkocsiból akár egy vezérezredes is megállapíthatta volna: „... egy német páncélosadosztály felvonul a Vár ellen...”

Vigh Károly történelmi teljesítménye — könyve érdekesen, oldottan írt munka — nem áll arányban hatalmas és imponáló forrásanyagával, amelynek inkább foglya lett, mintsem hogy azt eszközként kezelte és hasznosította volna.

Vargyai Gyula